

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

ОЛЕКСІЄНКО НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 377:37.034:351:378.1:81(043.3)

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, м. Львів.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор

Коваль Мирослав Стефанович,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
перший проректор з науково-педагогічної роботи, м. Львів.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Діденко Олександр Васильович,

Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького, науково-дослідний
відділ, провідний науковий співробітник, м. Хмельницький;

кандидат педагогічних наук

Маладика Лариса Володимирівна,

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України,
навчально-методичний відділ, старший викладач-методист,
м. Черкаси.

Захист відбудеться 5 червня 2018 р. об 11⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.874.03 у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності за адресою: 79007, м. Львів, вул. Клепарівська, 35.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (79007, м. Львів, вул. Клепарівська, 35) і на сайті університету (<http://ldubgd.edu.ua/content/zahisti-disertaciy-1>).

Автореферат розіслано 4 травня 2018 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. А. Руденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне українське суспільство характеризується динамічними змінами, в тому числі у галузі цивільного захисту. Якість і результативність цих змін залежить від багатьох чинників: соціальних, економічних, політичних тощо, але передусім від морально-духовного, культурного оновлення й відродження. Нині надважливо, щоб фахівець цивільного захисту був не лише компетентним у своїй справі, а й цілісною гуманістично спрямованою особистістю. Тому його підготовка в закладах вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ЗВО ДСНС України) має відбуватися на засадах гуманізму та демократизму. У навчально-виховному процесі мають послідовно та наполегливо формуватися загальнолюдські й національні цінності, еталони моральності, культури, які незаперечно потрібні бакалаврам цивільного захисту. Майбутні фахівці ДСНС України часто діють у непередбачуваних, надзвичайних ситуаціях, які вимагають великого фізичного та духовного напруження. Отже, запобігати надзвичайним ситуаціям і вміти ефективно реагувати на них – це психологічно складне завдання, яке здатна виконати лише високоосвічена людина, важливою складовою підготовки якої є моральна культура.

Досягненню необхідної якості професійної освіти у ЗВО ДСНС України сприяють положення Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти України XXI ст., Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Кодексу Цивільного захисту України, нормативно-правових актів ДСНС України, що регламентують її функціонування.

У вищій школі виховання студентів і формування в них моральних цінностей планується та реалізується на різних етапах навчання, за допомогою різних методів, форм, засобів і різних навчальних дисциплін. Найбільш потужними із них є українська мова і культура, які розвивають гуманізм, духовність, моральність, патріотизм, естетичні почуття тощо. Тому особливого значення набуває дослідження процесу формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту під час вивчення української мови.

Теоретичні засади сутності та змісту поняття «моральна культура» висвітлені в українських (В. Андрущенко, І. Бех, Г. Васянович, Г. Ващенко, Н. Заячківська, С. Крук, А. Макаренко, Л. Москальова, А. Печко, В. Сухомлинський, Н. Ткачова, К. Ушинський, Д. Чернілевський, Т. Шевченко та ін.) та закордонних (К. Аппель, Л. Архангельський, Є. Бабосов, В. Блюмкін, Г. Гегель, А. Гусейнов, В. Жямайтіс, І. Кант, Д. Карнегі, Р. Кемпбел, Я. Корчак, Ю. Согомонов, С. Франк, Е. Фромм, Дж. Фурс, І. Чернокозов, А. Швейцер та ін.) працях.

Аналіз психолого-педагогічних, соціально-педагогічних, лінгвістичних, методичних і філософських джерел свідчить про наявність досліджень, дотичних до проблеми формування моральної культури в аспектах розвитку загальної культури особистості (М. Бахтін, В. Біблер, Л. Бутенко, О. Воронцов, І. Зимняя, І. Зязюн, І. Кант), професійної культури (М. Козяр, М. Коваль, А. Литвин, В. Орлов, О. Отич, О. Рудницька, В. Сластьонін), педагогічної культури (Є. Бондаревська, В. Гриньова), комунікативної культури (С. Герасименко, О. Овсейчик, Л. Руденко), діалогічної культури (М. Бахтін, В. Біблер, І. Чала), мовної культури (І. Огієнко, Л. Мацько, О. Миронюк, О. Потєбня, О. Семенов, І. Франко та ін.).

Вивчення наукової літератури і досвіду роботи вищої школи з проблем формування моральної культури особистості дали змогу виявити низку *суперечностей* між :

- законодавчо визначеною необхідністю відповідального ставлення фахівців цивільного захисту до професійної діяльності та реальним станом сформованості моральної культури у випускників ЗВО;

- об'єктивною значущістю якісної моральної підготовки фахівців і недостатнім рівнем теоретичних та практичних розробок проблеми формування моральної культури в навчальному процесі;

- доцільністю системної організації процесу формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту під час вивчення української мови і відсутністю ефективної методики його реалізації, низькою підготовленістю науково-педагогічних працівників.

Актуальність і доцільність вивчення проблеми, її недостатня розробленість для вдосконалення навчально-виховного процесу зумовили визначення теми дисертаційного дослідження «Формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної теми кафедри українознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Формування культурологічної та комунікативної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту» (РК №0117U003058).

Тему дисертації затверджено вченою радою Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (протокол № 6 від 06.04.2016 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити структурно-функціональну модель і методику формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх бакалаврів цивільного захисту у закладах вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що ефективність формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови у ЗВО ДСНС України підвищиться, якщо розробити і впровадити структурно-функціональну модель формування моральної культури, а також реалізувати такі взаємопов'язані педагогічні умови: створення відповідного морально-культурного освітньо-виховного середовища; підготовка викладачів; рефлексивний саморозвиток і самовиховання; застосування інноваційних технологій, виховних методик тощо; зв'язок з іншими організаціями, закладами; урахування зовнішнього впливу на курсантів; розроблення та вдосконалення навчально-методичних матеріалів тощо.

Завдання дослідження:

1. Визначити теоретико-методологічні засади дослідження та обґрунтувати його категоріально-понятійний апарат.
2. Проаналізувати стан дослідження окресленої проблеми й охарактеризувати місце, роль, функції української мови у процесі формування моральної культури в майбутніх фахівців цивільного захисту.
3. Розробити критерії, рівні та показники сформованості досліджуваного феномена.
4. Побудувати структурно-функціональну модель формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови й експериментально перевірити її ефективність.
5. Удосконалити комплекс навчально-методичного забезпечення формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови.

Для досягнення поставленої мети, реалізації завдань використовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні* (вивчення, аналіз та узагальнення психолого-педагогічних, соціально-педагогічних, лінгвістичних, методичних і філософських джерел, а також нормативного та навчально-методичного забезпечення викладання української мови; аналіз, синтез, класифікація, порівняння, зіставлення зарубіжного й українського досвіду підготовки майбутніх бакалаврів цивільного захисту, контент-аналіз, теоретичне моделювання) з метою визначення стану дослідження проблеми формування моральної культури особистості, розкриття основних теоретичних положень дисертаційної роботи, виокремлення й обґрунтування ключових понять дослідження, виявлення структурних компонентів моральної культури, функцій мови у виховному процесі, розроблення структурно-функціональної моделі формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту; *емпіричні* (спостереження, опитування, анкетування, бесіда, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для визначення стану сформованості моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту, перевірки ефективності запропонованої моделі, кількісного та якісного аналізу (кваліметрія) експериментальних даних; *методи математичної статистики* для опрацювання результатів педагогічного експерименту.

Експериментальна база дослідження: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля (м. Черкаси), Національний університет цивільного захисту України (м. Харків).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення, що ґрунтуються на сучасних теоріях наукового пізнання (принципи діалектики, логіки, практики); герменевтики (проблема досягнення взаєморозуміння суб'єктами діяльності, оцінювання власного досвіду, саморефлексії); аксіології (визнання моральної культури як найбільшої загальнолюдської цінності); синергетики (ідеї самоорганізації, самовиховання та саморозвитку суб'єктів навчально-виховного процесу); ключові положення системного підходу як способу дослідження педагогічних явищ, діяльнісного й особистісно орієнтованого підходів у процесі вивчення української мови; діалогічної концепції культури.

Нормативна та наукова база дослідження. Вихідні концептуальні положення щодо виховання моральної особистості у вищій школі та службових і моральних обов'язків фахівців цивільного захисту викладені в Конституції України, Законах України «Про вищу освіту», «Про науково-технічну діяльність», Кодексі цивільного захисту України, Кваліфікаційних вимогах до осіб, які приймаються на службу цивільного захисту, та інших офіційних документах.

У процесі дослідження здійснювався теоретичний аналіз праць українських і закордонних дослідників із філософії та соціології освіти, культури, а також довідково-енциклопедичної літератури, навчально-методичних видань, освітніх програм, навчальних планів, матеріалів спеціалізованих видань, журналів, збірників наукових праць та ін.; використовувалися наукові розвідки із сучасної педагогіки і психології,

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* визначено та розкрито специфіку моральної культури в системі професійної підготовки майбутніх бакалаврів цивільного захисту; обґрунтовано роль, місце та функції української мови у формуванні моральної культури фахівців цивільного захисту; розроблено структурно-функціональну модель формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту, яка охоплює цільовий, змістово-діяльнісний, критеріально-рівневий та оцінно-результативний блоки; визначено критерії (мотиваційно-ціннісний; особистісний; змістовий; практичний; рефлексивний), рівні (низький, середній, достатній, високий) і показники сформованості моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту; *удосконалено* методичні підходи до формування моральної культури; *подальшого розвитку отримали* положення щодо вивчення особливостей підготовки майбутніх бакалаврів цивільного захисту в контексті формування моральної культури під час вивчення української мови; організації процесу формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту та відповідних принципів; *уточнено* наукові поняття «моральна культура», «особистість бакалавра цивільного захисту», «педагогічні засади», «педагогічні умови».

Практичне значення одержаних результатів полягає у реалізації структурно-функціональної моделі формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту; впровадженні у практику діяльності ЗВО методичних вказівок із дисципліни «Українська мова і культура»; розробці тестових завдань та опитувальників щодо моніторингу сформованості моральної культури в майбутніх фахівців цивільного захисту; створенні та апробації комплексу навчально-методичного забезпечення формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту (зміст, форми, методи професійної підготовки майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови).

Основні результати і висновки дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі ЗВО під час викладання української мови та інших культурологічних дисциплін, читання курсів з основних методик, спецкурсів, спецсеминарів, тренінгів тощо, а також для підвищення педагогічної майстерності викладачів у процесі розроблення нормативних і варіативних навчальних курсів.

Результати дослідження впроваджено в освітню діяльність Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт впровадження № 1-18 від

05.01.2018 р.), Національного університету цивільного захисту України (довідка № 26-03/555 від 21.02.2018 р.), Черкаського інституту пожежної безпеки імені героїв Чорнобиля (довідка № 37-01-27/416 від 02.03.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорено на 8 науково-практичних конференціях, у тому числі: міжнародних – «Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації» (м. Львів, 20–21 жовтня 2016 р.), «Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності» (м. Львів, 23–24 березня 2017 р.), «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (м. Львів, 24–25 березня 2017 р.), «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасному світі: досвід, проблеми, перспективи» (м. Львів, 18–20 жовтня 2017 р.); всеукраїнських – «Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток» (м. Львів, 26–27 травня 2016 р.), «Практична педагогіка та психологія: методи і технології» (м. Запоріжжя, 1–2 липня 2016 р.), «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події» (м. Львів, 24–30 квітня 2017 р.), «Особистість в екстремальних умовах» (м. Львів, 12 травня 2017 р.); науково-методологічних семінарах – «Мова – кордон національної безпеки» (м. Львів, 23 лютого 2016 р., 21 лютого 2018 р.), «Нам пора для України жити!» (м. Львів, 30 листопада 2016 р.); засіданнях кафедри українознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Усі викладені в дисертації наукові результати одержані самостійно. У спільній статті з Г. П. Васяновичем [6] автору належить з'ясування сутності понять «культура», «мораль», місця та ролі моральної культури в житті суспільства.

Публікації та особистий внесок автора. Основні результати дослідження висвітлено в 17 одноосібних наукових публікаціях, у тому числі: 7 статей, з яких 6 опубліковані у провідних наукових фахових виданнях (із них 5 одноосібних), 1 в зарубіжному періодичному виданні; 1 методичні вказівки. Загальний обсяг особистого внеску становить 7,2 авт. арк.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, 11 додатків. Загальний обсяг дисертації – 270 сторінок, із них – 192 сторінки основного тексту. Список використаних джерел охоплює 319 найменувань, у тому числі 108 – іноземними мовами. Робота містить 15 таблиць і 10 рисунків на 16,5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, проаналізовано ступінь його наукового розроблення, з'ясовано зв'язок із науковими програмами та навчальними планами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, охарактеризовано методи, теоретичну основу дослідження, наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, подано інформацію щодо їх упровадження й апробації.

У **першому розділі** – «Теоретико-методологічні засади формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови» – обґрунтовано теоретико-методологічні засади проведення дисертаційного дослідження, проаналізовано основні документальні та наукові джерела, розкрито

сутність і зміст базових понять, досліджено структурні та змістові особливості фахової підготовки майбутніх бакалаврів цивільного захисту.

На основі аналізу комплексу наукових джерел з'ясовано сутність і зміст категорій «мораль», «культура», «моральність», «виховання», «моральна культура» та ін. Моральна культура бакалавра цивільного захисту – це результат цілісного морального розвитку (свідомості, культури спілкування, моральних відносин, сформованості моральних рис), що відображає рівень моральності майбутнього фахівця цивільного захисту під час виконання службових завдань та у стосунках з іншими суб'єктами діяльності.

Особлива увага приділяється ролі, місцю та функціям української мови у формуванні моральної культури в майбутніх фахівців цивільного захисту. Мова є не лише інструментом впливу чи втілення людських потреб, а одним із найважливіших чинників духовного, морально-культурного життя людини. Фахівець, який добре володіє рідною мовою, є національно свідомою мовною особистістю, що є запорукою високого рівня загальної і моральної культури суспільства, нації, людства.

Оскільки підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту має певну специфіку, ми зосередили увагу на таких найважливіших функціях мови у становленні та розвитку їхньої моральної культури як: комунікативна, виховна, когнітивна, естетична, культуротвірна тощо. Кожна з окреслених функцій діє як на рівні одиничного (особливого), так і на рівні загального, а їх реалізація є найбільш плідною за умов тісної взаємодії та взаємозумовленості. Водночас, якщо курсант / студент не повною мірою усвідомлює значення ролі рідної мови в опануванні культурою, то це негативно впливає на його становлення як особистості в цілому. Будь-яка інша мова, крім ріднонаціональної, навіть найспорідненіша, дисбалансиє з формуванням моральної культури особистості, більше того, відбувається пригнічення її психіки. Отже, робимо висновок про те, що моральна культура майбутніх бакалаврів цивільного захисту формується через культуру мови. Висока мовна культура є невід'ємною складовою їхньої професійної підготовки.

У другому розділі – «Науково-методичне обґрунтування структурно-функціональної моделі формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови з використанням діагностики» – досліджено особливості діяльності фахівців цивільного захисту, проаналізовано реальний стан сформованості їхньої моральної культури, а також визначено критерії, рівні та показники сформованості моральної культури курсантів.

Передусім було проаналізовано наявний рівень сформованості моральної культури в майбутніх фахівців цивільного захисту, а також з'ясовано рівень обізнаності науково-педагогічних працівників ЗВО ДСНС України з цієї проблеми. Для цього проведено контент-аналіз документів, що визначають зміст освіти (навчальні плани, робочі програми) з таких напрямів підготовки: 261 «Пожежна безпека», 275 «Транспортні технології», 101 «Екологія», 125 «Кібернетика», 263 «Цивільна безпека», 053 «Психологія» та 231 «Соціальна робота» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Зроблено такі висновки: відсутність у гуманітарних і соціальних дисциплінах спрямованості на формування моральної культури; у змісті навчальних програм педагогічних та психологічних курсів не

передбачено годин і форм навчання, які були б спрямовані на формування моральної культури; не всі дисципліни, що мають на меті формування моральної культури, є нормативними тощо.

Якість підготовки фахівців цивільного захисту залежить від багатьох чинників, але передусім від наявності кваліфікованих викладацьких кадрів. Проведене анкетування (84 викладачі) дало невтішні результати, які свідчать про низький рівень знань із культури і моралі. Однак значна частина викладачів усвідомлює труднощі, які перешкоджають формуванню моральної культури, та які наслідки можна очікувати, якщо не виховувати належним чином фахівців цивільного захисту.

Важливим кроком у нашому дослідженні було з'ясування сучасного стану сформованості моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту (I-IV курси, 315 курсантів), оскільки такий фахівець постійно перебуває у надзвичайних ситуаціях. Опитувальники та анкетування допомогли нам визначити рівень самооцінки, реактивної та особистісної тривожності, волі, емпатії, визначити ступінь важливості знань у галузі моральної культури особистості для професійної діяльності майбутніх бакалаврів цивільного захисту тощо. Всі ці та інші характеристики вважаємо компонентами сформованості моральної культури. Наприклад, визначення рівня самооцінки є важливим з огляду професійної діяльності фахівців цивільного захисту, оскільки вона виступає основою, від якої залежить те, як майбутній рятувальник буде поводитися в екстремальних ситуаціях, справлятися з професійними обов'язками, чи визнаватиме свої помилки, як буде переживати невдачі й чи зробить з цього правильні висновки. Аналіз результатів дослідження засвідчив, що суттєво переважає низький рівень сформованості самооцінки, він притаманний 66 % опитуваних; адекватний – 24,7 %; високий – 8,3 %.

Діяльність фахівців цивільного захисту часто супроводжується стресогенними чинниками, які негативно впливають на їхню особистість. Це вимагає мобілізації адаптивних здібностей фахівців цивільного захисту, недостатній розвиток яких може призвести до посттравматичного стресу, недооцінювання своєї особистості та діяльності; породження страху; адаптаційного розладу особистості або ж до деструктивних форм кризового реагування. З огляду на це, ми провели опитування серед курсантів для визначення рівня їхньої реактивної тривожності та зафіксували високий, що свідчить про слабо розвинену моральну культуру. Серед рівнів особистісної тривоги переважає середній, що свідчить про процес адаптації людини, який залежить від конкретних об'єктивних і суб'єктивних умов, тобто про середній рівень моральної культури.

Підтримка, допомога, опіка, яку здійснюють фахівці цивільного захисту, не можливі без гуманного ставлення до людей, їх особистісних потреб і проблем. Тому ми провели діагностику рівнів емпатії в майбутніх фахівців цивільного захисту та з'ясували, що переважає нормальний. У процесі дослідження моральної культури виникає також проблема свідомого сприйняття особистістю певних моральних норм та їх практичного втілення, що має здійснюватися на основі вольового спонукання. Дослідженням виявлено позитивний результат: у 67 % опитуваних діагностується високий рівень волі.

Згідно з результатами нашого дослідження найважливішою рисою моральної культури респонденти вважають повагу (89,7 %). З незначною різницею виокремлюють: відповідальність (87,4 %), справедливість (86,8 %), чесність (86,6 %), свободу (86,0 %), обов'язок (85,8 %), совість (85,4 %) тощо.

На основі теоретико-методологічних засад дослідження та за результатами діагностики сформованості моральної культури розроблено структурно-функціональну модель формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови (рис. 1). До основних її компонентів відносимо такі блоки: цільовий (мета, завдання, вимоги до суб'єктів навчально-виховного процесу); змістово-діяльнісний (зміст навчальної дисципліни, педагогічні засади й умови, методи і засоби формування моральної культури, загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи, загальнонаукові підходи); критеріально-рівневий (критерії сформованості моральної культури, показники та рівні); оцінно-результативний (оцінювання рівня сформованості моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту та його результат).

У **третьому розділі** – «Організація та результати педагогічного експерименту» – викладені основні методичні підходи і висвітлено результати аналізу ефективності експериментальної роботи з формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови.

Змістова частина методики визначається Державними стандартами вищої освіти і забезпечує курсантів професійно значущими знаннями, вміннями, навичками та сприяє їхньому особистісному розвитку в аспекті набуття моральної культури.

Методичний супровід формування моральної культури під час вивчення курсантами / студентами курсу «Українська мова і культура» передбачає реалізацію завдання виховувати культуру професійного спілкування з урахуванням двох аспектів: 1) підвищити загальномовну і фахову мовну культуру майбутніх фахівців; сприяти постійному збагаченню словникового запасу; активізувати й поглибити знання з лексики, граматики, орфографії та пунктуації; навчити правильно використовувати мовні засоби для усного та письмового творення, фіксування та передавання інформації; 2) підвищити рівень загальної культури особистості, яка охоплює духовно-моральну, етико-естетичну, інтелектуальну, професійну складові культури тощо.

Для перевірки ефективності структурно-функціональної моделі формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови проведено формувальний експеримент. Для цього були обрані дві групи: контрольна (КГ) та експериментальна (ЕГ) чисельністю відповідно 314 і 315 курсантів Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля та Національного університету цивільного захисту України. В обох групах здійснювалися діагностичні процедури, спрямовані на виявлення змін у рівнях сформованості моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови під впливом контрольованих і неконтрольованих чинників.

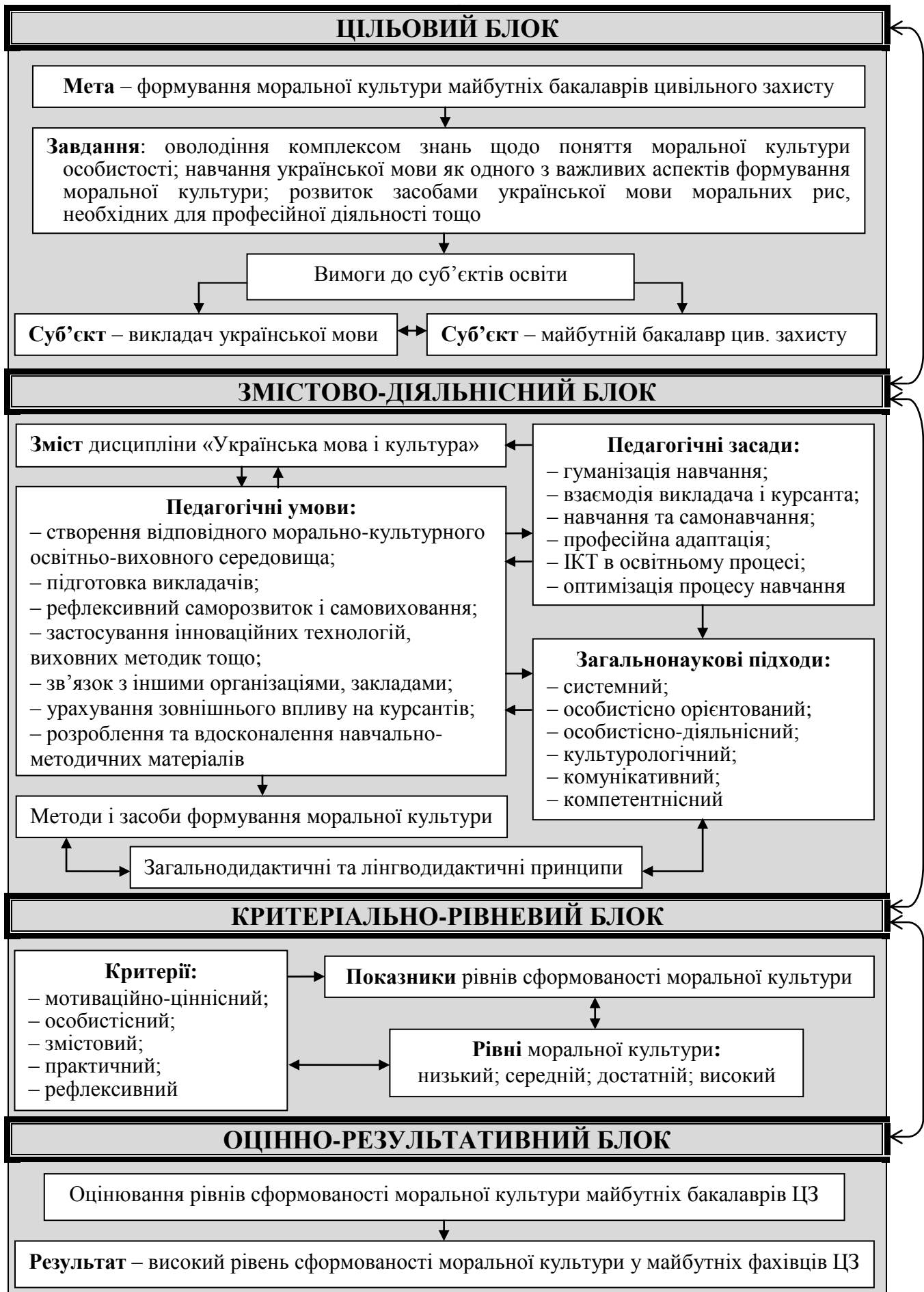

Рисунок 1 – Структурно-функціональна модель формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови

Вивчення даних, отриманих у процесі діагностики за мотиваційно-ціннісним критерієм (рис. 2), який передбачає прагнення курсантів до вдосконалення етичних знань, умінь і навичок морального виховання, свідомого ставлення до виконання своїх обов'язків, прагнення до морального розвитку, показало, що впровадження розроблених підходів у практику підготовки майбутніх бакалаврів цивільного захисту є більш продуктивним у порівнянні з традиційною системою підготовки фахівців цієї галузі. Адже кількість курсантів із достатнім і високим рівнями сформованості моральної культури в ЕГ зросла з 35,5 % до 70,3 %, а в КГ – з 35,3 % лише до 45,0 %).

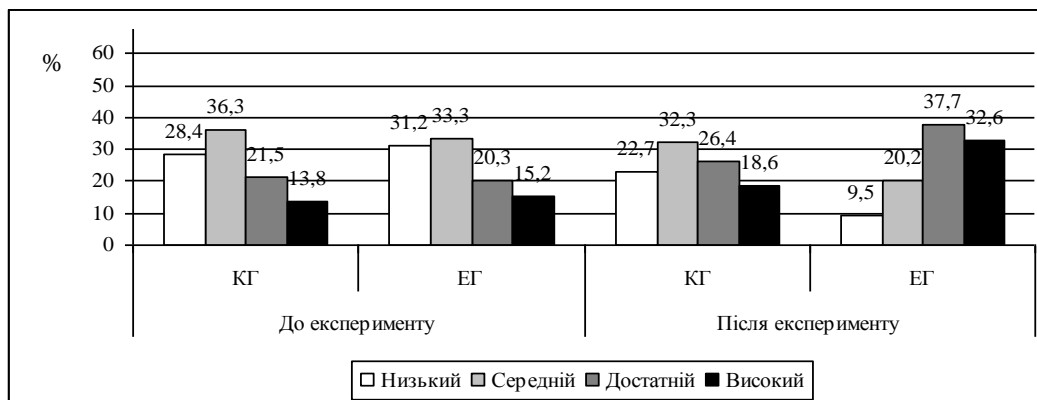

Рисунок 2 – Розподіл рівнів сформованості моральної культури майбутніх бакалаврів цивільного захисту за мотиваційно-ціннісним критерієм

Рівень моральної культури особистості великою мірою визначається наявністю в неї таких індивідуальних рис як оптимізм, сила волі, стресостійкість, гуманізм, доброзичливість, справедливість, емпатія та ін. Виходячи з цього, ми сформуваємо розподіли за особистісним критерієм (рис. 3). Результат експерименту показав: частка курсантів ЕГ із низьким і середнім рівнями зменшилася з 62,4 %, до 30,8 %, а в решти курсантів (69,2 %) був зафіксований достатній і високий рівень.

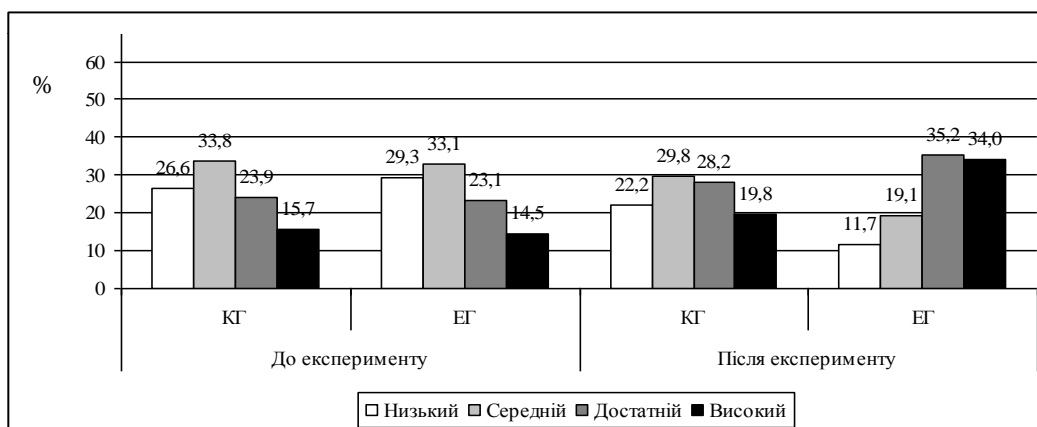

Рисунок 3 – Розподіл рівнів сформованості моральної культури майбутніх бакалаврів цивільного захисту за особистісним критерієм

За результатами формувального експерименту відбулися істотні якісні та кількісні зміни в розподілах курсантів за змістовим критерієм (рис. 4). На нашу думку, досить вагомим доказом ефективності запропонованих підходів до формування моральної культури в майбутніх фахівців цивільного захисту є значне

зростання частки курсантів з достатнім і високим рівнями сформованості моральної культури (в ЕГ – з 37,3 % до 66,4 %, у КГ – з 39,8 % до 48,6 %).

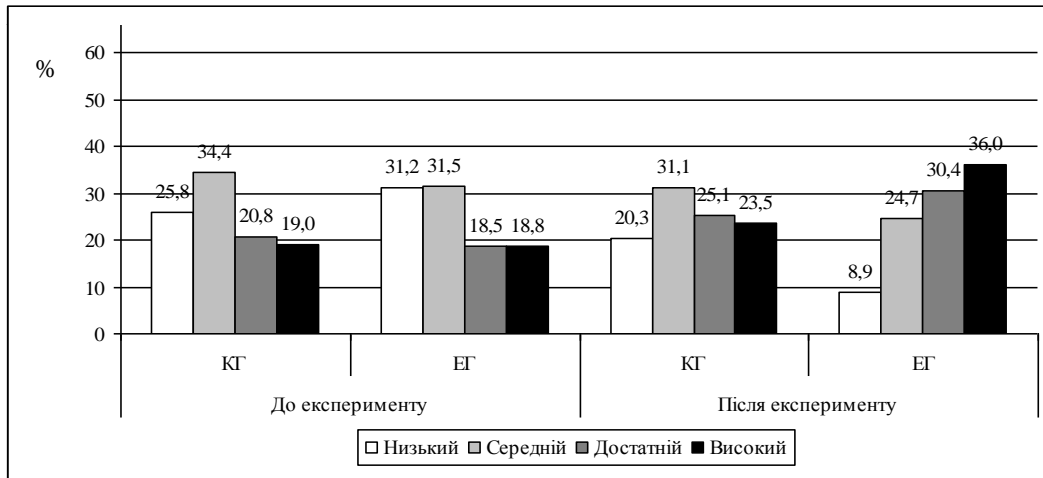

Рисунок 4 – Розподіл рівнів сформованості моральної культури майбутніх бакалаврів цивільного захисту за змістовим критерієм

Важливим показником моральної культури майбутнього фахівця цивільного захисту є наявність у нього здатності аналізувати і синтезувати, конкретизувати загальні, абстрактні положення і відволікатись від конкретних даних, бачити в частковому загальне, перебудовувати набуті моральні знання відповідно до завдань, а також його здатність широко видозмінювати способи дій під час розв'язання моральних завдань проблемного характеру. Усвідомлення цих детермінант спонукало нас до реалізації в процесі формування експерименту системи заходів, спрямованих на формування у майбутніх бакалаврів цивільного захисту вмінь застосовувати знання з моралі під час виконання професійних завдань. Проведена діагностика стану сформованості цих умінь дала змогу сформулювати розподіл за практичним критерієм (рис. 5). На основі отриманих даних можемо констатувати, що в КГ на кінець експерименту для значної частини курсантів (57,8 %) характерним є низький і середній рівні сформованості моральної культури (у ЕГ – 39,5 %). Також майже вдвічі більшою в ЕГ (29,1 %), у порівнянні з КГ (15,7 %), є частка курсантів із високим рівнем.

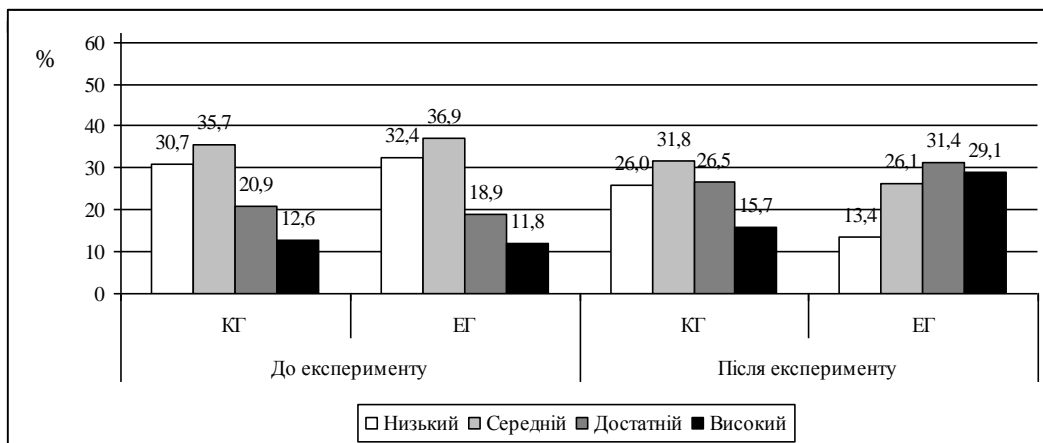

Рисунок 5 – Розподіл рівнів сформованості моральної культури майбутніх бакалаврів цивільного захисту за практичним критерієм

Виявлено позитивні зміни в розподілах курсантів ЕГ і КГ за рівнями сформованості окремих показників моральної культури під час аналізу даних за рефлексивним критерієм (рис. 6). Зросла кількість майбутніх фахівців, які на достатньому та високому рівнях володіють позитивним психоенергетичним потенціалом, здатні організовувати, планувати й адекватно оцінювати свою діяльність і поведінку в динамічних ситуаціях, володіють новим стилем мислення, нетрадиційними підходами до розв'язання проблем, адекватним реагуванням у нестандартних ситуаціях. Чисельність цих курсантів у ЕГ на кінець експерименту становить 61,9 %, у КГ – 41,5 %.

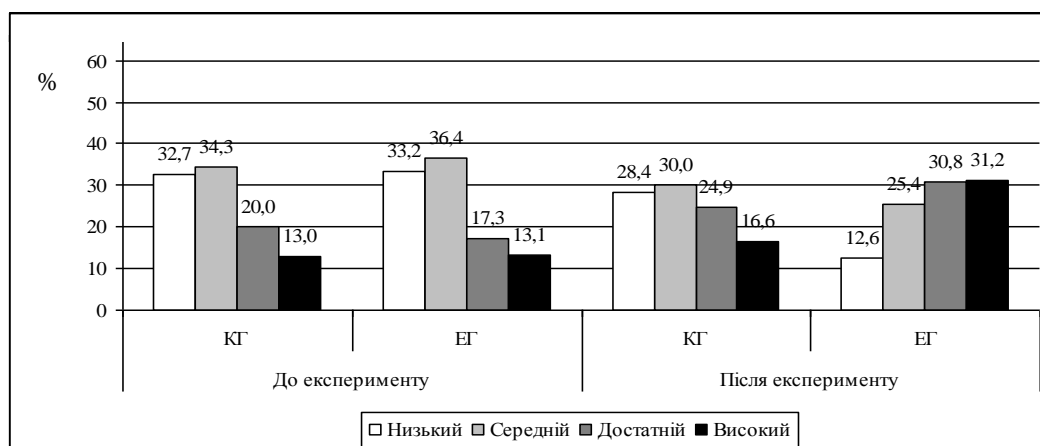

Рисунок 6 – Розподіл рівнів сформованості моральної культури майбутніх бакалаврів цивільного захисту за рефлексивним критерієм

Для статистичної оцінки достовірності виявлених змін у розподілах майбутніх фахівців за рівнями сформованості як окремих показників, так і моральної культури в цілому був використаний статистичний критерій однорідності χ^2 Пірсона, що дало змогу зафіксувати суттєві відмінності показників курсантів ЕГ і КГ наприкінці експерименту з достатньою достовірністю (94 %).

Узагальнимо результати змін в розподілах майбутніх фахівців у галузі цивільного захисту за всіма критеріями і рівнями сформованості моральної культури, які відбулися внаслідок упровадження в практику педагогічних інновацій. В ЕГ, де ці підходи були реалізовані, відбулося істотне зростання кількості курсантів із достатнім і високим рівнями морального розвитку (свідомості та поведінки), що відображає рівень моральності індивіда в практичній поведінці (моральної культури). Це виявляється, по-перше, в значно вищій динаміці змін, адже за результатами проведеного експерименту на 17,9 % відбулося зростання чисельності курсантів з високим рівнем сформованості моральної культури та на 13,5 % – із достатнім. Істотно зменшилась кількість курсантів із середнім і низьким рівнями – відповідно на 11,1 і 20,2 %. У КГ динаміка змін у розподілах істотно нижча. По-друге, в ЕГ частка майбутніх фахівців цивільного захисту із високим і достатнім рівнями моральної культури після проведення експерименту становить 65,7 %, відповідно зі середнім і низьким – 34,3 %. У КГ це співвідношення має значно гірший вигляд: 45,0 % і 55,0 % відповідно. Для майже чверті курсантів КГ (23,9 %) на кінець експерименту характерним є низький рівень сформованості моральної культури (в ЕГ – лише 11,2 %).

За окремими показниками, зокрема, такими як: ціннісне ставлення до професійних обов'язків (мотиваційно-ціннісний критерій), володіння професійно-важливими знаннями про сутність моралі та моральності, здатність оцінювати моральні риси життєво та професійно необхідними, засвоєння вимог, які відображені в кодексі професійної етики фахових спеціальностей служби цивільного захисту (змістовий критерій), відповідність проголошених цінностей вчинкам, здатність до самовиховання та самовдосконалення (практичний критерій) за результатами формувального експерименту ми зафіксували дещо меншу динаміку змін у розподілах курсантів ЕГ із середнім рівнем сформованості цих рис, порівняно з іншими показниками моральної культури. Схожий характер (але вже на достатньому рівні) мають зміни в розподілах курсантів ЕГ за такими показниками моральної культури як інтерес до формування власної моральної культури, самодисципліна (особистісний критерій). На нашу думку, це зумовлено специфікою механізмів формування цих показників моральної культури майбутніх бакалаврів цивільного захисту, які потрібно додатково вивчати.

Поряд із позитивною динамікою зростання чисельності курсантів ЕГ з достатнім і високим рівнями сформованості таких показників моральної культури як уміння оцінювати моральний потенціал колективу, моральність стилю діяльності підлеглих, керівників і вміння самостійно організовувати процес морального виховання на кінець експерименту все ще чисельними в ЕГ залишилися частки курсантів з низьким рівнем сформованості умінь (18,0 % і 16,2 %). Це вимагає проведення подальшого пошуку шляхів удосконалення процесу формування цих складових моральної культури майбутніх фахівців. Загалом проведений формувальний експеримент сприяв розв'язанню суперечності між доцільністю системної організації процесу формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту під час вивчення української мови і відсутністю ефективної методики його реалізації.

ВИСНОВКИ

1. Теоретико-методологічними засадами дослідження є загальнонаукові підходи (системний, особистісно орієнтований, особистісно-діяльнісний, культурологічний, комунікативний, компетентнісний), педагогічні засади (гуманізація навчання, взаємодія викладача і курсанта, навчання та самонавчання, адаптація, ІКТ у навчально-виховному процесі, оптимізація процесу навчання), загальнодидактичні принципи (гуманізації, гуманітаризації, науковості, доступності й індивідуалізації навчання, безперервності, активізації міждисциплінарних зв'язків, наступності, практичної спрямованості та перспективності, наочності, єдності навчальної та науково-дослідної діяльності) та лінгводидактичні принципи (вивчення української мови як динамічної системи; навчання цієї дисципліни на основі психологічних та етичних знань; зв'язку української мови з риторикою; цілеспрямованого систематичного поповнення активного україномовного словника професійними термінами; діяльнісно-комунікативної, професійної спрямованості навчання цього предмета; стилістично-функціональний принцип вивчення мовних явищ; диференційованого навчання української мови).

На основі категоріально-компонентного аналізу професійної підготовки майбутніх бакалаврів цивільного захисту, здійсненого у філософсько-педагогічному, культурологічному та психологічному аспектах, запропоновано визначення поняття «моральна культура бакалавра цивільного захисту» як важливої особистісної складової їхньої професійної діяльності. Моральна культура бакалавра цивільного захисту – це результат цілісного морального розвитку (свідомості, культури спілкування, моральних відносин, сформованості моральних рис), що відображає рівень моральності (практична діяльність, яка ґрунтується на усвідомленій бакалавром моралі – сукупності поглядів, уявлень, норм, оцінок, створених і задекларованих суспільством, що позитивно регулюють поведінку з урахуванням особистісних, психологічних рис) майбутнього фахівця цивільного захисту під час виконання службових завдань та у стосунках з іншими суб'єктами діяльності.

2. Наукове застосування теоретико-методологічних засад дозволило встановити, що стан досліджуваної проблеми ще не набув належного осмислення. Значна кількість науковців розглядає сутність моральної культури на рівні: а) інтегративної риси; б) світоглядної гуманістичної позиції індивіда; в) духовної цінності особистості; г) вільного розвитку особистості.

На теоретичному та методичному рівнях наукового пошуку обґрунтовано місце, роль, функції української мови в процесі формування моральної культури у фахівців цивільного захисту. Виявлено соціально-виховні пріоритети вітчизняної педагогіки й українознавства щодо соціокультурного, морального виховання особистості в процесі становлення майбутнього бакалавра цивільного захисту.

За результатами наукового пошуку основними функціями української мови у формуванні моральної культури фахівців цивільного захисту визнано такі: комунікативну (засіб спілкування), виховну, когнітивну (пізнавальну), експресивну (засіб вираження почуттів, емоцій), естетичну (носій категорій потворного та прекрасного), культуротвірну та ін.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили недостатній рівень теоретичної та методичної готовності викладачів ЗВО до компетентного формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту. Це негативно позначається на рівні сформованості моральної культури у курсантів, а також їхньої готовності до самовиховання.

У результаті моніторингу сформованості моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту з'ясовано, що традиційні підходи до розв'язання цього складного педагогічного завдання не дають належного результату; разом із високими емоційно-вольовими показниками й емпатійними здібностями курсантів простежуються тенденції низької самооцінки, реактивної та особистісної тривожності тощо. Виявлено, що змістовий компонент програм формування моральної культури майбутніх бакалаврів цивільного захисту та його процесуальна реалізація в сучасному ЗВО ДСНС України не є достатньою та потребує значного вдосконалення. Для ефективного розв'язання досліджуваної проблеми запропоновано впровадження заходів із цілеспрямованого формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в системі професійної підготовки фахівців.

3. Формуванню моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту властива рівнева характеристика (низький, середній, достатній, високий рівні сформованості). Для її вивчення обґрунтовано критерії оцінювання та показники їх виявлення: мотиваційно-ціннісний (низка мотивів, які спонукають майбутнього бакалавра цивільного захисту до формування моральної культури; ставлення до розвитку моральних рис як до професійно значущих), змістовий (рівень знань основних норм і принципів моралі та моральності, правил, цінностей; засвоєння моральних вимог, які визначені в кодексі професійної етики фахівців цивільного захисту); практичний (наявність професійно важливих моральних рис, переконань, почуттів та їх вияв у процесі службової діяльності та поведінці через внутрішню потребу, волю; здатність фахівця цивільного захисту до співчуття та співпереживання; моральні стосунки); особистісний (вимоги й індивідуальні особливості у формуванні моральної культури); рефлексивний (уміння контролювати й адекватно оцінювати власну діяльність; самокритичність і саморозвиток).

4. У результаті проведеного теоретичного аналізу й експериментального пошуку розроблено структурно-функціональну модель формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови, що містить такі основні блоки: цільовий (мета, завдання, суб'єкт-суб'єктні вимоги, взаємини), змістово-діяльнісний (зміст навчальної дисципліни, педагогічні засади й умови, методи і засоби формування моральної культури, загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи, загальнонаукові підходи), критеріально-рівневий (критерії, показники і рівні сформованості моральної культури), оцінно-результативний (оцінювання рівнів і результат сформованості моральної культури майбутніх бакалаврів цивільного захисту).

Структурно-функціональна модель формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту ґрунтується на таких педагогічних засадах: гуманізація навчання; педагогічна взаємодія; єдність навчання та самонавчання; професійна адаптація; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій тощо. На основі реалізації виокремлених теоретико-методологічних підходів визначено загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи, а також педагогічні умови (створення відповідного морально-культурного освітньо-виховного середовища; підготовка викладачів; рефлексивний саморозвиток і самовиховання; застосування інноваційних технологій, виховних методик тощо; зв'язок з іншими організаціями, закладами; врахування зовнішнього впливу на курсантів; розроблення та вдосконалення навчально-методичних матеріалів), які в єдності дають змогу активно та позитивно впливати на процес формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту.

Внаслідок упровадження розробленої моделі на етапі формувального експерименту виявлено позитивну динаміку змін рівнів моральної культури курсантів у процесі вивчення української мови. В експериментальній групі ці зміни в розподілах майбутніх бакалаврів цивільного захисту за рівнями сформованості моральної культури мають якісно інший характер, ніж у контрольній. Це виявляється в значно вищій динаміці, адже за результатами проведеного експерименту на 17,9 % відбулося зростання чисельності курсантів із високим рівнем сформованості моральної культури та на 13,5 % – із достатнім. Істотно

зменшилась кількість курсантів із середнім і низьким рівнями – відповідно на 11,1 % і 20,2 %. У КГ динаміка змін у розподілах істотно нижча. Також в ЕГ частка майбутніх фахівців цивільного захисту із високим і достатнім рівнями моральної культури після проведення експерименту становить 65,7 %, із середнім і низьким – 34,3 %. У КГ це співвідношення значно гірше: 45,0 % і 55, % відповідно. Отже, результати експерименту засвідчили ефективність упровадження авторської структурно-функціональної моделі. Репрезентативність вибірки і статистична достовірність отриманих даних підтверджено за допомогою критерію Пірсона.

5. Розроблені методичні засади формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови знайшли відображення в комплексі навчально-методичного забезпечення. Удосконалено навчальну та робочу програми курсу «Українська мова та культура»; розроблено й апробовано методичні вказівки з дисципліни «Українська мова і культура» за напрямками підготовки 261 «Пожежна безпека», 275 «Транспортні технології» та ін.; перевірено ефективність запропонованих методів з урахуванням компоненту формування моральної культури на заняттях з української мови і культури. Подана методика передбачає використання різноманітних видів, методів і форм роботи, як-от: види роботи – семінари, лекції, практичні; методи – організації і здійснення навчально-виховної та пізнавальної діяльності, стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності тощо; форми – бесіда, розповідь, лекція, вправи, самостійна робота, ілюстрація, демонстрація, практичні роботи, реферати, конспектування, «мозковий штурм», діадна форма роботи, колоквиум, бліц-опитування, прослуховування аудіозаписів, презентації, дискусія, робота з підручником, похід у театр, кінотеатр, екскурсії, перегляд навчальних телепередач, кінофільмів; індивідуальні консультації, залучення до наукових конференцій, культурно-мистецьких заходів; зустріч із відомими людьми; колективні, групові, парні, індивідуальні та інші форми роботи з метою формування моральної суспільної та індивідуальної свідомості та її компонентів (моральних рис) у майбутніх бакалаврів цивільного захисту.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого наукового пошуку потребує багатопланове вдосконалення діяльності всього викладацького складу ЗВО у руслі формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту; моделювання соціокультурного, україномовного середовища, яке відповідало б потребам майбутніх фахівців цивільного захисту в їхньому духовному зростанні; використання виховного потенціалу громади, просвітницької діяльності в соціально-педагогічній сфері тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Капітан Н. Вплив словесної позитивної оцінки на формування моральної культури студентів. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2016. № 13. С. 175–180.

2. Капітан Н. Поняття «моральна культура»: зміст та сутність дефініції. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2016. № 14. С. 223–229.

3. Капітан Н. Мова як засіб формування культури особистості: функціональний аспект. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон, 2017. № 74. С. 41–45.

4. Капітан Н. Поняття «виховання моральної культури» у педагогічній думці». *Вісник гуманітарного наукового товариства*: наукові праці. Черкаси, 2017. Вип. 17. С. 57–59.

5. Капітан Н. Моральна культура: філософсько-педагогічний контент. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2017. С. 35–45.

6. Олексієнко Н., Васянович Г. Моральна культура особистості у вимірі творчої спадщини Івана Огієнка. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2017. № 16. С. 158–165.

7. Олексієнко Н. Сучасний стан та діагностика сформованості моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту. *Science and Educationa New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (65). Issue: 155. С. 40–44.

8. Oleksiienko N. The notion of personal moral culture and its impact on Ukrainian language formation. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. Vol. 5, No. 1 (2018). P. 150–156.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Капітан Н. Моральна культура: дослідження XXI століття. *Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події*: матеріали Інтернет-конф., м. Львів, 24–30 квітня 2017 р. URL: http://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/3_nauka/grantu/sekciya_4.pdf. (дата звернення: 20.12.2017).

10. Капітан Н. Вплив позитивного слова на формування моральної культури. *Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток*: зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 26–27 травня 2016 р. Львів, 2016. С. 73–77.

11. Капітан Н. Меліоративна оцінка в процесі морального виховання. *Практична педагогіка та психологія: методи і технології*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 1–2 липня 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 16–18.

12. Капітан Н. Моральна зрілість майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. *Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 20–21 жовтня 2016 р. Львів, 2016. С. 541–544.

13. Капітан Н. Виховання почуття моральності як одного з аспектів безпеки життєдіяльності. *Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності*: зб. наук. праць XII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, курсантів та студентів: у 2 ч., м. Львів, 23–24 березня 2017 р. Львів, 2017. Ч. 2. С. 273–275.

14. Капітан Н. Мовна культура як один з аспектів високоморального фахівця. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Львів, 24–25 березня 2017 р. Львів, 2017. С. 58–62.

15. Капітан Н. Духовно-моральні засади підготовки фахівців цивільного захисту до професійної діяльності. *Особистість в екстремальних умовах* : зб. наук. праць VIII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 12 травня 2017 р. Львів, 2017. С. 70–72.

16. Капітан Н. Формування моральної культури на заняттях української мови із застосуванням комп'ютерних технологій. *Інформаційно-комунікативні технології в сучасному світі: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. праць V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 18–20 жовтня 2017 р. Львів, 2017. Вип. 5. С. 224–228.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

17. Олексієнко Н. Методичні вказівки з дисципліни «Українська мова і культура» за напрямками підготовки 261 «Пожежна безпека», 275 «Транспортні технології» та інші. Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2017. 48 с.

АНОТАЦІЇ

Олексієнко Н. О. Формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Львів, 2018.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню проблеми формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови. Визначено теоретико-методологічні засади дослідження, обґрунтовано його категоріально-понятійний апарат, проаналізовано стан дослідження окресленої проблеми та охарактеризовано місце, роль, функції української мови у процесі формування моральної культури в майбутніх фахівців цивільного захисту. З'ясовано сучасний стан сформованості моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту, а також готовність і бажання професорського-викладацького складу щодо формування у здобувачів вищої освіти моральної культури.

Розроблено структурно-функціональну модель формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови, обґрунтовано її компоненти; вдосконалено комплекс навчально-методичного забезпечення для вирішення поставленої проблеми. Доведено, що реалізація структурно-функціональної моделі та застосування авторської методики формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту в процесі вивчення української мови в освітньому процесі ЗВО ДСНС України сприяють як професійному, так і особистісному розвитку курсантів; позитивно впливають на становлення їхніх моральних рис та орієнтирів, формують моральну культуру, яка є необхідною в їхній професійній діяльності.

Ключові слова: моральна культура, цивільний захист, українська мова, культура, бакалавр цивільного захисту, педагогіка, формування моральної культури.

Алексеевко Н. О. Формирование нравственной культуры у будущих бакалавров гражданской защиты в процессе изучения украинского языка. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности, Государственная служба Украины по чрезвычайным ситуациям, Львов, 2018.

Диссертационная работа посвящена исследованию проблемы формирования нравственной культуры у будущих бакалавров гражданской защиты в процессе изучения украинского языка. Определены теоретико-методологические основы исследования, обоснованно его категориально-понятийный аппарат, проанализировано состояние исследования означенной проблемы и охарактеризованы место, роль, функции украинского языка в процессе формирования нравственной культуры будущих специалистов гражданской защиты. Выявлено современное состояние сформированности нравственной культуры у будущих бакалавров гражданской защиты, а также готовность и желание профессорско-преподавательского состава формировать у соискателей высшего образования нравственную культуру.

Разработана структурно-функциональная модель формирования нравственной культуры у будущих бакалавров гражданской защиты в процессе изучения украинского языка, обоснованно ее компоненты; усовершенствован комплекс учебно-методического обеспечения для решения поставленной проблемы. Доказано, что реализация структурно-функциональной модели и применения авторской методики формирования нравственной культуры у будущих бакалавров гражданской защиты в процессе изучения украинского языка в образовательном процессе вуза ГСЧС Украины способствуют как профессиональному, так и личностному развитию курсантов; положительно влияют на становление их моральных качеств и ориентиров, формируют нравственную культуру, необходимую в их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: нравственная культура, гражданская защита, украинский язык, культура, бакалавр гражданской защиты, педагогика, формирование нравственной культуры.

Oleksiienko N. O. The formation of moral culture of future bachelors in civil protection while studying Ukrainian language. – The manuscript.

Dissertation for the degree in Pedagogical sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. Lviv State University of Life Safety, State Emergency Service of Ukraine, Lviv, 2018.

The thesis deals with research of the issue of moral culture formation in future bachelors of civil defense in the process of studying the Ukrainian language. The theoretical-methodological principles of the research were defined, its category-conceptual apparatus was substantiated. Filed author's definition of the main concepts of our study: the moral culture of future bachelors of civil protection is the result of a holistic moral development (consciousness, culture, communication and moral relations, moral character), reflecting the level of morality of the future expert of the civil protection in the line of duty. The present state of the defined issue research was analyzed and the position,

role and functions (communicative, educational, cognitive, expressive, metalinguistic, aesthetic, conative, nominative, cultural etc.) of the Ukrainian language in the process of moral culture formation in future specialists of civil defense were characterized.

On the basis of the preliminary stage of the experiment, the present state of the moral culture formation in the future bachelors of civil defense, as well as the level of theoretical and methodological readiness of the professorial teaching staff for the professional implementation of the process of moral culture formation in the future bachelors of civil defense was determined.

The structural-functional model of the moral culture formation in future bachelors of civil defense in the process of studying the Ukrainian language was developed, which includes 4 parts: target, content-activity, criterial-level, evaluative-productive. It is proved that each of these units is in close relationship with others and it enhances the ability to influence the formation of moral culture of the future specialists. The components of this model were substantiated, namely: pedagogical conditions and principles, general scientific approaches, general-didactic and linguodidactic principles, criteria, levels and indicators of the moral culture formation in future bachelors of civil defense and others.

As the moral culture formation in future bachelors of civil defense has the level structure (low, medium, satisfactory and high level of formation), the evaluation criteria and indicators for their detection are substantiated for its study: motivational-value (a number of motives that prompt the future bachelor of civil defense to the formation of moral culture, the attitude to the development of moral features as professionally significant), content (the level of knowledge of the basic norms and principles of ethics and morality, rules, values; assimilation of moral requirements, which are defined in the codes of professional ethics for civil defense specialists); practical (the presence of professionally necessary moral features, beliefs, feelings and their manifestation in the process of professional activity and behavior through internal need, will; the ability of a future specialist in civil defense to compassion and empathy; moral relations with others); individual (requirements and individual peculiarities of the moral culture formation); reflexive (the ability to take under control and solemnly evaluate his own activity; self-criticism and self-development).

The complex of educational-methodological support to the solution of the problem was improved. Aiming at the effective formation of moral culture in future bachelors of civil defense, the original methodological recommendations to the subject “Ukrainian language and culture”.

The experimental results confirmed the effectiveness of the implementation of the structural-functional model. Representivity of the sample and validity of the obtained data is confirmed by using the mathematical methods (Pearson's statistical criterion).

It was proved that the realization of the structural-functional model and applying the original methodology of moral culture formation in future bachelors of civil defense in the process of the Ukrainian language study at the High Educational Institution of the State Emergency Service of Ukraine contribute both to professional and personal development of students; it positively effects the development of their moral features and milestones, forms their moral culture, which is vital for their professional activity.

Key words: moral culture, civil defense, Ukrainian language, culture, bachelor of civil defense, pedagogy, formation of moral culture.